

**พิธีกรรมในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า
อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่: การศึกษาองค์ประกอบ
และขั้นตอนของพิธีกรรม**

**The Rituals in old City Area in Amphoe muang Phrae
Chang Wat Phrae: The Study of the Components
and Process of the Ritual**

คงอมร เหมรัตน์รักษ์^{1*} เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์¹ ประจักษ์ สายแสง¹ และ
บัณฑิต ทิพย์เดช¹

Khongamon Hemmaratrak^{1*}, Premvit Wiwatthanaset¹, Prajak Saisang¹ and
Bundit Thipdet¹

¹ สาขาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา จังหวัดพะเยา 56000

¹ Department of Thai Language, School of Liberal Arts, University of Phayao, Phayao 56000

*Corresponding author: amon607pr@hotmail.com

Received: August 2, 2022; Revised: December 6, 2022; Accepted: December 6, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบ และขั้นตอนของพิธีกรรม ในชุมชน
เขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ผู้วิจัยใช้วิธีทางคดีชนวิทยา โดยการลงพื้นที่เข้า
ร่วมสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรมของชุมชนเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
จำนวน 21 พิธีกรรม และได้ใช้จุดประสงค์ของพิธีกรรมจำแนกกลุ่มพิธีออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่
1) กลุ่มพิธีทำบุญ 2) กลุ่มพิธีรำลึกในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา 3) กลุ่มพิธีบวงสรวง
4) กลุ่มพิธีขับเคราะห์ 5) กลุ่มพิธีต่ออายุ และ 6) กลุ่มพิธีขอขมา ทั้ง 6 กลุ่มพิธีนี้เมืองแพร่
อันเป็นโครงสร้างของพิธีกรรม คือ 1) จุดประสงค์ของพิธี 2) วัน เวลาและสถานที่ 3) อุปกรณ์
4) ผู้เข้าร่วมในพิธี และ 5) ขั้นตอนของพิธีกรรม ซึ่งโครงสร้างเหล่านี้มีหน้าที่ทำให้พิธีกรรมนั้น ๆ

สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การประกอบพิธีกรรมของชาวแพร์จะอยู่ในพื้นฐานความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผีเข้าด้วยกัน ในขณะเดียวกันพิธีกรรมก็เป็นโครงสร้างของประเพณี วัฒนธรรมอันมีหน้าที่ทำให้สังคมชาวแพร์นั้นอยู่อย่างผาสุก

คำสำคัญ: เขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร์ จังหวัดแพร์ พิธีกรรม องค์ประกอบ และ ขั้นตอนของพิธีกรรม

Abstract

This article aimed to investigate the components and processes of rituals in old city area in Amphoe Muang Phrae, Changwat Phrae. Researchers employed folklore methodology by taking the observation in 21 rituals in Amphoe Muang Phrae, Changwat Phrae. Based on the main purpose of the rituals, it can be classified into six ritual groups. They were 1) the group of making merit, 2) the group of important days in Buddhism, 3) the group of worship, 4) the group of dispelling unfortunate and 5) the group of renewal, and 6) the group of making apology. Each of these rituals reflected a blend of Buddhism, Brahmins, and spirits. The structures of the ritual were 1) the purpose of the ceremony 2) the date, time and place 3) the equipment 4) the participants and 5) the processes of rituals. These structures played an important role in the completion of the ritual. At the same time, the ritual was a structure of tradition and culture making the people in Changwat Phare to live together in the society happily.

Keywords: Old City Area in Amphoe Muang Phrae Changwat Phrae, Rituals, Components and Processes of Rituals

บทนำ

หากย้อนไปในยุคนุภาพลัทธิชีวิตของมนุษย์ได้ดำเนินไปอย่างเรียบง่ายภายใต้สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ยากแก่การทำความเข้าใจ ไม่อาจคาดการณ์สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ มนุษย์จึงพยายามเสาะหาหนทางเพื่ออธิบายเรื่องราวหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นเหตุและผล ตามองค์ความรู้ในยุคสมัยนั้น ๆ เมื่อมนุษย์ได้พบกับภพภัยทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม พายุ ร่องฟ้าผ่า แผ่นดินถล่ม แผ่นดินไหว ฯลฯ ก็เกิดความกลัว และมีความคิดว่าต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่เบื้องหลังบังคับให้เป็นเช่นนั้น จึงพากันสร้างรูปผี วิญญาณ เทพารักษ์ขึ้นตามจินตนาการของตน ทำให้เกิดระบบโลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อหลากหลายรูปแบบขึ้น และสั่งสมเป็นความรู้ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น การอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติดังกล่าวเริ่มมีระบบระเบียบที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น โลกทัศน์ และระบบคิดที่มีอยู่ถูกแปรเปลี่ยนให้เป็นรูปธรรม มีการแสดงออกอย่างเป็นขั้นตอน และมีหน้าที่ต่อสังคมที่ชัดเจนขึ้น กลายเป็น “พิธีกรรม” และประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ บูชาสักการะเช่นสรวงเพื่อให้สิ่งที่ตนจินตนาการว่ามีอยู่นั้นผ่อนคลายความรุนแรงลงและบันดาลความสุขมาให้ ตลอดจนกระทั่งสืบเนื่องต่อมาอย่างยาวนานจนกลายเป็น “ประเพณี” สืบทอดเรื่อยมาในสังคม (มณี พยอมยงค์, 2536: 69 และ กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล, 2556: 3) ประเพณี และพิธีกรรม จึงอยู่คู่สังคมมนุษย์มาช้านาน และมีหน้าที่ในการธำรงสังคมวัฒนธรรมให้อยู่อย่างผาสุก ดังจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมพื้นบ้านของชาวเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ที่ปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์เมืองแพร่ ว่า “หลังจากสิ้นอิทธิพลของพม่าตั้งแต่ พ.ศ. 2437 ทำให้ชาวเมืองแพร่ได้ดำรงชีวิตที่สงบขึ้น และมีการฟื้นฟูประเพณีที่มีมาตั้งแต่เดิม ซึ่งก็เหมือนกับชาวล้านนาทั่วไป ที่เชื่อว่าประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ จะทำให้ชีวิตเกิดความสุขความสบายตลอดไป” (องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่, 2550: 178)

ในปัจจุบันเมืองแพร่มีประเพณีที่สำคัญในรอบ 1 ปี หลายประเพณีดังจะไดยกตัวอย่างดังนี้ เดือนเกี๋ยง (เดือนตุลาคม) มีประเพณีตานสลาก หรือการกินสลาก เดือนยี่ (เดือนพฤศจิกายน) มีประเพณียี่เป็ง ฟังเทศน์มหาชาติ เดือน 3 เหนือ (เดือนธันวาคม) มีประเพณีเอาขวัญข้าวและเอาขวัญควาย เดือน 4 เหนือ (เดือนมกราคม) มี ประเพณีตานข้าวใหม่ ตานไม้หิงไฟพระเจ้า เดือน 5 เหนือ (เดือนกุมภาพันธ์) มีประเพณีไหว้พระธาตุสำคัญต่าง ๆ ในเมืองแพร่เรียกว่า ขึ้นธาตุ เดือน 6 เหนือ (เดือนมีนาคม) มี งานไหว้พระธาตุซ้อแฮเมืองแพร่ แห่งหลวง ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่าประจําตระกูล เดือน 7 เหนือ (เดือนเมษายน) มี ประเพณีปีใหม่เมือง เดือน 8 เหนือ (เดือนพฤษภาคม) มีพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือเลี้ยงผีฝาย เดือน 9

เหนือ (เดือนมิถุนายน) มีประเพณีเลี้ยงผีพ่อพระยาแก้ว งานไหว้พระเจ้าอนันตวัดพระนอน ห่มผ้าพระธาตุ เดือน 10 เหนือ (เดือนกรกฎาคม) คณะสงฆ์มีพิธีสามิจักรม เดือน 11 เหนือ (เดือนสิงหาคม) มีประเพณีกินสลากห่มผ้า เดือน 12 เหนือ (เดือนกันยายน) จะมีประเพณีการตักน้ำขึ้นข้าว ส่วนมากคนเมืองแพร่จะตักน้ำขึ้นข้าวเป็นประจำในวันพระและประเพณีที่สำคัญในแต่ละเดือนอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็น วันปีไหมเมือง วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันยี่เป็ง เป็นต้น (องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่, 2550: 184-188)

จากประเพณีของชาวเมืองแพร่ที่ได้กล่าวข้างต้นล้วนแต่มีพิธีกรรมเป็นตัวขับเคลื่อนพิธีกรรมจึงเป็นองค์ประกอบของประเพณี และในขณะเดียวกันประเพณีก็เป็นองค์ประกอบของสังคมวัฒนธรรมที่มีหน้าที่สร้างความผาสุกให้กับผู้คน ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาพิธีกรรม โดยการรวบรวมข้อมูลคติชนประเภทพิธีกรรม ในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เพื่อเป็นส่งเสริมการเรียนรู้ การอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาวเมืองแพร่ไม่ให้สูญหาย นอกจากนี้ยังสามารถนำมาต่อยอดในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้

วัตถุประสงค์

ศึกษาองค์ประกอบ และขั้นตอนของพิธีกรรม ในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

วิธีการศึกษา

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ชุมชนในกำแพงเมืองแพร่และพื้นที่ชุมชนรอบกำแพงเมืองแพร่ มีระยะห่างจากตัวกำแพงเมืองแพร่ 100 เมตรโดยประมาณ ซึ่งเป็นพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าแพร่

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยศึกษาพิธีกรรมในพื้นที่ชุมชนเมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ จำนวน 21 พิธีกรรม ได้แก่ 1) พิธีตักบาตรขึ้นปีใหม่ 2) พิธีตานสลาก 3) พิธีตั้งธรรมหลวง 4) พิธีตักบาตรเทียนคืน 5) พิธีตักบาตรเทโวโรหณะ 6) พิธีสวดมนต์ข้ามปี 7) พิธีตานขึ้นข้าว 8) พิธีเวียนเทียนวันมาฆบูชา 9) พิธีเวียนเทียนวันวิสาขบูชา 10) พิธีเวียนเทียนวันอาสาฬหบูชา 11) พิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อบุญสูง 12) พิธีบวงสรวงศาลหลักเมือง 13) พิธีบวงสรวงเจ้าหลวง

พิริยเทพวงศ์ 14) พิธีส่งสังคหะบ้าน 15) พิธีสะเดาะขนพเคราะห์ 16) พิธีสวดเบิก 17) พิธีสืบชะตาแม่น้ำยม 18) พิธีสืบชะตาหลวง 19) พิธีห่มผ้าพระธาตุเจดีย์ 20) พิธีรดน้ำดำหัว 21) พิธีสุมาเมก

3. ขอบเขตด้านประชากร

- 1) เป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่จังหวัดแพร่
- 2) เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านว่าเป็นผู้มีความรู้ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมได้อย่างแท้จริง
- 3) เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมหรือเข้าร่วมพิธีกรรมในเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ อย่างน้อย 3 ครั้งขึ้นไป
- 4) เป็นผู้ที่พร้อมและเต็มใจในการให้ข้อมูลเพื่อการวิจัยครั้งนี้

4. ขอบเขตด้านเวลา

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลา 2 ปี เริ่มจากเดือน มกราคม 2563 ถึง เดือน ธันวาคม 2564

5. ข้อจำกัดในการทำวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาพิธีกรรมในชุมชนพื้นที่เขตเมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ที่ปรากฏในประเพณีของเมืองแพร่ หากแต่มีบางประเพณีหรือบางพิธีกรรมมีข้อจำกัดบางประการ เช่น การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ทำให้ชุมชนไม่สามารถจัดงานประเพณีหรือพิธีกรรมดังกล่าวได้ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลของประเพณี หรือพิธีกรรมนั้นในครั้งล่าสุดมาศึกษา โดยศึกษาจากข้อมูลที่เคยมีการบันทึกแทน และสัมภาษณ์วิทยากรเพิ่มเติม

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

องค์ประกอบของพิธีกรรม หมายถึง โครงสร้างของพิธีกรรมที่ประกอบไปด้วย

- 1) จุดประสงค์ของพิธี 2) วัน เวลาและสถานที่ 3) อุปกรณ์ในพิธี (ของใช้ในพิธี) 4) ผู้เข้าร่วมในพิธี (ประกอบด้วย ผู้ประกอบพิธี ได้แก่ พระสงฆ์พ้ออาจารย์ พราหมณ์ เป็นต้น ผู้จัดพิธี ได้แก่ ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน หน่วยงานที่จัดพิธี เป็นต้น ผู้ร่วมพิธี ได้แก่ ชาวบ้าน ตัวแทนส่วนงานราชการที่เข้าร่วมในพิธี เป็นต้น) 5) ขั้นตอนของพิธีกรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

วิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยทางคติชนวิทยา (Folklore) ตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น ได้แก่ ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแหล่งข้อมูล
2. กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คุณสมบัติวิทยากร และเตรียมเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. วางแผนลงพื้นที่และนัดหมายวิทยากรเพื่อเก็บข้อมูลพิธีกรรมโดยเข้าไปสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และใช้เครื่องมือในการวิจัยบันทึกข้อมูลประกอบด้วย แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม แบบสัมภาษณ์ กล้องถ่ายรูป และโทรศัพท์มือถือแบบสมาร์ทโฟน
4. จัดทำข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลตามจุดประสงค์การวิจัย โดยผู้วิจัยมองพิธีกรรมเป็นโครงสร้างที่ประกอบไปด้วย 1) จุดประสงค์ของพิธีกรรม 2) วันเวลาและสถานที่ 3) อุปกรณ์ 4) ผู้เข้าร่วมในพิธี และ 5) ลำดับขั้นตอน
5. สรุปและอภิปรายผลแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

เนื่องจากสถานการณ์โรคโควิด 19 ทำให้ผู้วิจัยสามารถลงพื้นที่เพื่อสังเกตการณ์พิธีกรรมอย่างมีส่วนร่วม ได้ จำนวน 18 พิธี และผู้วิจัยใช้ข้อมูลพิธีกรรมที่ได้มีการบันทึกไว้จำนวน 4 พิธี ทำให้พบว่าแต่ละพิธีมีองค์ประกอบที่เหมือนและแตกต่างกัน ผู้วิจัยได้ใช้จุดประสงค์หลักของพิธีกรรมมาจัดเป็นกลุ่มพิธีกรรมได้ 6 กลุ่มพิธี ดังนี้

1. กลุ่มพิธีทำบุญ หมายถึง พิธีที่มีจุดประสงค์หลักในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ เจ้ากรรมนายเวร ตลอดจนสร้างกุศลให้แก่ตนเองผ่านการปฏิบัติตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา มี 7 พิธี ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 1 วิเคราะห์องค์ประกอบและลำดับขั้นตอนกลุ่มพิธีทำบุญ

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
1. พิธีตักบาตรวันขึ้นปีใหม่	1 มกราคม 2563 เวลา 06.00 น. ณ ประตูชัย อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	1. ของตักบาตร 2. ดอกไม้ธูปเทียน 3. ชุดสังฆทาน 4. ที่กรวดน้ำ	1. พระสงฆ์ 2. ตัวแทนส่วนงาน ราชการ 3. ชาวบ้าน 4. พ่ออาจารย์	1. ไหว้พระ รับศีล 2. ถวายเครื่องสังฆทาน กรวดน้ำ รับพร

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
				3. พระสงฆ์ บิณฑบาต 4. เสริจพิธี
2. พิธีตักบาตร เทโวโรหณะ	3 ตุลาคม 2563 เวลา 07.30 น. ณ วัดชัยมงคล ถึง วงเวียนน้ำพุ อ. เมืองแพร่ จ.แพร่	1. ของตักบาตร 2. ดอกไม้ธูปเทียน 3. ชุดสังฆทาน 4. ที่กรวดน้ำ	1. พระสงฆ์ 2. ตัวแทนส่วนงาน ราชการ 3. ชาวบ้าน	1. ไหว้พระ รับศีล 2. ถวายเครื่อง สังฆทาน กรวดน้ำ รับพร 3. พระสงฆ์ บิณฑบาต 4. เสริจพิธี
3. พิธีตักบาตร เที่ยงคืน*	วันเพ็ญพุธ เวลา 22.00 น. ณ วัดสระป้อแก้ว อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	1. ของตักบาตร 2. ดอกไม้ธูปเทียน 3. พระอุปคุต 4. รกขุขบถ 5. อุปกรณ์สร้างน้ำ พระอุปคุต 6. อุปกรณ์ทำ น้ำมันต์ 7. ชุดสังฆทาน 8. ที่กรวดน้ำ	1. พระสงฆ์ 2. ตัวแทนส่วนงาน ราชการ 3. ชาวบ้าน 4. พ่ออาจารย์	1. สรงน้ำ พระอุปคุต 2. ไหว้พระ รับศีล อาราธนา พระปริตร 3. พระสงฆ์เจริญ พุทธมนต์ 4. ถวายเครื่อง สังฆทาน กรวดน้ำ รับพร 5. พระสงฆ์ พรมน้ำมันต์ให้ ผู้เข้าร่วมพิธี 6. เชิญพระอุปคุต ขึ้นรอกขุขบถ ตั้งแถวเตรียมตัก บาตร พระสงฆ์

* ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่เคยมีการบันทึกไว้

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
				เดินบิณฑบาต เสร็จพิธี
4. พิธีตาน ชั้นข้าว	31 ตุลาคม 2563 เวลา 07.00 น. ณ วัดพระร่วง อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	1.ชั้นข้าว 2.ดอกไม้ธูปเทียน 3.เส้นตาน 4.ที่กรวดน้ำ	1.พระสงฆ์ 2.ชาวบ้าน	1.เตรียมชั้นข้าว จัดใส่สำหรับ 2.ประเคนชั้นข้าว พร้อมเส้นตาน 3.พระสงฆ์อ่าน คำเวณตาน 4.กรวดน้ำ และ รับพร เสร็จพิธี
5. พิธี ตานสลาก*	ช่วงเดือนตุลาคม ณ วัดพระบาทมิ่ง เมืองวรวิหาร อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	1.ต้นสลาก หรือ ก่วยสลาก 2.เส้นตาน 3.ที่กรวดน้ำ	1.พระสงฆ์ 2.ตัวแทนส่วนงาน ราชการ 3.ชาวบ้าน 4.พ่ออาจารย์	1.เตรียมต้นสลาก ก่วยสลาก และส่ง เส้นสลาก ให้กับ คณะกรรมการกวัด 2.ให้พระ รับศีล 3.พระสงฆ์สวด อุปโลกนสลาก และแบ่งเส้นสลาก 4.พระสงฆ์ขอ ตามหาดันสลาก เจ้าของต้นสลาก ประเคนสลาก พระสงฆ์อ่านคำ เวณตาน กรวดน้ำ รับพร เสร็จพิธี
6. พิธีตั้งธรรม หลวง	31 ตุลาคม 2563 เวลา 09.00 น.	1.กัณฑ์เทศน์ 2.ดอกไม้ธูปเทียน	1.พระสงฆ์	1.ให้พระ รับศีล

* ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่เคยมีการบันทึกไว้

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
	ณ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	3.ที่กรวดน้ำ	2.ตัวแทนส่วนงาน ราชการ 3.ชาวบ้าน 4.พ่ออาจารย์	2. นิมนต์พระ นักเทศน์ขึ้นธรรม มาสน์ พร้อม ขรรณารธรรม 3.พระสงฆ์เทศน์ มหาชาติทีละ กัณฑ์ ขณะที่ เทศน์เจ้าภาพจะ ออกไปจุดธูปตาม จำนวนของพระ คาถาที่ประกอบ กัณฑ์เทศน์นั้น ๆ นอกวิหาร 4.เมื่อเทศน์จบ เจ้าภาพ ถวาย กัณฑ์เทศน์ กรวดน้ำ รับพร 5.เมื่อพระสงฆ์ เทศน์ครบ 13 กัณฑ์ ผู้เข้าร่วม พิธีจะสุมาขึ้นแก้ว ทั้งสาม 6.ลาพระสงฆ์ พระสงฆ์จะให้พร เสร็จพิธี
7.พิธีสวดมนต์ ข้ามปี	31 ธันวาคม 2563 เวลา 23.00 น. ณ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร	1.อุปกรณ์ทำ น้ำมนต์ 2.หนังสือสวดมนต์	1.พระสงฆ์ 2.ตัวแทนส่วนงาน ราชการ 3.ชาวบ้าน	1.จุดเทียนธูปบูชา พระรัตนตรัย

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
	อ.เมืองแพร่ จ.แพร่		4.พ่ออาจารย์	2.พระสงฆ์นำไหว้ พระพุทธรูปพระ รัตนตรัย 3.พ่ออาจารย์ อาราธนาพระ ปริตร ประธานสงฆ์ จุดเทียนน้ำมันต์ 4. ตัวแทน พระสงฆ์สวด อัญเชิญเทวดา 5. ผู้เข้าร่วมพิธี ร่วมสวดมนต์ พร้อม โดยใช้บท สวดมนต์ตาม หนังสือสวดมนต์ ที่ได้รับ 6. เมื่อใกล้เวลา เที่ยงคืน ผู้เข้าร่วม พิธีนั่งทำสมาธิ เมื่อเข้าสู่ปีใหม่ พระสงฆ์สวดบท ชยันโต แล้วให้พร วันปีใหม่ 7.ผู้เข้าร่วมพิธี กราบลาพระสงฆ์ รับน้ำมันต์ และ ของที่ระลึก เสร็จพิธี

ภาพที่ 1 พิธีตานขันข้าว

ภาพที่ 2 พิธีตั้งธรรมหลวง

2. กลุ่มพิธีรำลึกในวันสำคัญทางศาสนา หมายถึง พิธีที่มีจุดประสงค์หลักเพื่อรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัยในวันสำคัญทางพุทธศาสนา มี 3 พิธี เนื่องจากมีลำดับขั้นตอนเหมือนกันจึงได้สรุป ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 2 วิเคราะห์องค์ประกอบและลำดับขั้นตอนกลุ่มพิธีรำลึกในวันสำคัญทางศาสนา

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
1.พิธีเวียนเทียนวันมาฆบูชา	26 กุมภาพันธ์ 2564	1.กรวยดอกไม้ธูปเทียน	1.พระสงฆ์	1.ไหว้พระ รับศีล
	เวลา 19.00 น.	เทียน	2.ตัวแทนส่วนงาน	2.ชาวบ้านกล่าว
	ณ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร	2.กัณฑ์เทศน์	ราชการ	แสดงตนเป็น
	อ.เมืองแพร่	สังฆทาน	3.ชาวบ้าน	พุทธมามกะ
	จ.แพร่	3.ที่กรวดน้ำ	4.พ่ออาจารย์	3.ประธานสงฆ์อ่านพระคติธรรม
2.พิธีเวียนเทียนวันวิสาขบูชา	26 พฤษภาคม 2564			4.ประธานฝ่าย
	เวลา 19.00 น.			ฆราวาสจุดเทียน
	ณ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร			ส่องธรรม ประเคน
	อ.เมืองแพร่ จ.แพร่			พ่ออาจารย์อาราธนาธรรม

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
3.พิธีเวียนเทียนวัน อาสาฬหบูชา	5 กรกฎาคม 2563 เวลา 19.00 น. ณ วัดพระบาทมิ่งเมือง วรวิหาร อ.เมืองแพร่ จ.แพร่			5.พระสงฆ์เทศนา ธรรมเนื่องในวัน สำคัญทาง พุทธศาสนา 6.ถวายกัณฑ์เทศน์ กรวดน้ำ รับพร 7.ตั้งแถวเวียนเทียน กล่าวคำถวาย ดอกไม้ธูปเทียน เดินแถวเวียนเทียน ทักษิณาวัตร 3 รอบ 8.เมื่อเวียนครบ 3 รอบ นำดอกไม้ธูป เทียนไปบูชาพระตาม จุดที่วัดกำหนด 9.กราบลาพระสงฆ์ เสร็จพิธี

3. กลุ่มพิธีบวงสรวง หมายถึง พิธีที่มีจุดประสงค์หลักเพื่อการบวงสรวง หรือเช่น
สรวงบรรพบุรุษ หรือเทพารักษ์ ตามความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองเมืองและ
ครอบครัว จะดูแลรักษาให้เกิดความสงบสุข มี 3 พิธี ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 3 วิเคราะห์องค์ประกอบและลำดับขั้นตอนกลุ่มพิธีบวงสรวง

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
1.พิธีเลี้ยง ผีเจ้า พ่อบุญสูง	14 มีนาคม 2563 เวลา 8.00 น. ศาลเจ้าพ่อบุญสูง บนกำแพงเมืองเก่าแพร่ ข้างสถานีตำรวจภูธร	1.ขันเชิญเจ้าพ่อ 2.ธูปบูชาผี 3.เครื่องเซ่น อาหารคาว ของ หวาน	1.ช่างทรง 2.ชาวบ้าน	1.ชาวบ้านนำธูปบูชาผี มาวางรอบศาลเจ้าแล้ว และอำเภอกี่ผีเร่ร่อน

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
	จังหวัดแพร่ อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	ผลไม้ เหล้า เมี่ยง บุหรี่		2.ร่างทรงเชิญเจ้าพ่อ ประทับทรง เปลี่ยน เครื่องทรงเป็นชุดขาว 3.เจ้าพ่อบุญสูงพบปะ พูดคุยกับลูกหลาน 4.จนถึงเวลา 11.00 น. ลูกหลานจุดเทียนธูป ปักสำรับที่เตรียมไว้ 5 สำรับ และนำ 1 สำรับมาถวายเจ้าพ่อ 5.เมื่อใกล้ถึงเวลา 13.00 น. เจ้าพ่อให้พร ลูกหลาน ออกจากร่าง 6.เมื่อเสร็จพิธีลูกหลาน แบ่งอาหารไป รับประทานเพื่อสิริ มงคล
2.พิธีบวงสรวง เจ้าหลวง พริยเทพวงศ์	1 เมษายน 2564 เวลา 09.00 น. ลานอนุสาวรีย์เจ้า หลวงพริยเทพวงศ์ คุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ อ. เมืองแพร่ จ.แพร่	1.ขันครู 2.เครื่อง บวงสรวง 3.เครื่องสักการะ 4.เครื่องบัตรพลี เช่นสังเว 5.ดอกไม้ ธูป เทียน	1.พราหมณ์ 2.ตัวแทนส่วนงาน ราชการ 3.ชาวบ้าน	1.จุดธูปเทียนบูชา เครื่องบวงสรวง 2.พราหมณ์ไหว้ครู เชิญเทพเทวดา อ่านโองการบวงสรวง เจ้าหลวงฯ 3.ผู้เข้าร่วมพิธีกล่าว ถวายเครื่องสักการะ เครื่องบัตรพลีเช่น สังเว และขอพร สิ่งศักดิ์สิทธิ์

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
				4.ผู้เข้าร่วมพิธีโปรยดอกไม้ และปักธูปกับเครื่องบัตร์พลีเช่นสังเวย 5.การแสดงพ็อนบวงสรวงเจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ 6.ประธานในพิธีคล้องมาลัย และผ้า 7 สีที่อนุสาวรีย์เจ้าหลวงฯ 7.เสร็จพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีรับแจกเครื่องเช่นเป็นของสิริมงคล
3.พิธีบวงสรวงศาลหลักเมืองแพร่	9 มิถุนายน 2563 เวลา 09.00 น. ณ ศาลหลักเมืองแพร่ อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	1.ชั้นครู 2.เครื่องบวงสรวง 3.เครื่องบัตร์พลีเช่นสังเวย 4.รูปสัมฤทธิ์ปูถายชีวก 5.ดอกไม้ธูปเทียน	1.พราหมณ์ 2.ตัวแทนส่วนงานราชการ 3.ชาวบ้าน	1.จุดธูปเทียนบูชาเครื่องบวงสรวง 2.ผู้เข้าร่วมพิธีกล่าวขอขมาพระภูมิ เจ้าที่แม่ธรณี 3.พราหมณ์สวดบูชาพระรัตนตรัย อัญเชิญเทวดา ไหว้ครู และอ่านโองการบวงสรวงหลักเมืองแพร่ 4.ผู้ร่วมพิธีกล่าวคำถวายเครื่องบัตร์พลีพร้อมปักธูป และโปรยดอกไม้ที่เครื่องบัตร์พลี 5.ประธานในพิธีขึ้นไปเปลี่ยนผ้า 7 สีที่หลัก

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
				เมือง ผู้เข้าร่วมพิธีขึ้น ไปไหว้หลักเมืองเพื่อ ขอพร เป็นอันเสร็จพิธี 6. หลังเสร็จพิธีจะมี การพ้อนผีเมือง (แต่เนื่องด้วย สถานการณ์การแพร่ ระบาดของโรค โควิด 19 จึงงด การพ้อนผี) 7.ผู้เข้าร่วมพิธีรับ แจกจ่ายเครื่องเซ่นเพื่อ เป็นสิริมงคล

ภาพที่ 3 พิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อบุญสูง

ภาพที่ 4 พิธีบวงสรวงเจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์

4. กลุ่มพิธีขับเคราะห์ หมายถึง พิธีที่มีจุดประสงค์หลักเพื่อการขับไล่สิ่งไม่ดี
สิ่งชั่วร้าย ออกจากตัวบุคคล และสถานที่ก่อนรับสิ่งเป็นมงคล ตามความเชื่อชาวบ้าน
เกี่ยวกับเรื่องการขับเคราะห์ มี 3 พิธี ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 4 วิเคราะห์องค์ประกอบและลำดับขั้นตอนกลุ่มพิธีขับเคราะห์

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
1.พิธีสวดเบิก	12 กรกฎาคม 2563 เวลา 18.00 น. ณ บริเวณ 5 แยก ประตูด่าน อ.เมือง แพร่แพร่ จ.แพร่	1.ขันครู	1.พระสงฆ์	1.ไหว้พระ รับศีล
		2.เจดีย์ทราย	2.ตัวแทนส่วนงาน	2.พระสงฆ์ผู้ประกอบ
		3.อ่างน้ำมนต์	ราชการ	พิธียกขันไหว้ครู
		4.สังฆทาน	ชาวบ้าน	3.พ้ออาจารย์อาราธนา
		5.ที่กรวดน้ำ	4.พ้ออาจารย์	พระปริตร
		6.สายสิญจน์		4.พระสงฆ์สวดอัญเชิญ
				เทวดา และเริ่มสวดเบิก
2.พิธีส่งสังคหะ บ้าน	12 กรกฎาคม 2563 เวลา 19.00 น.	1.ขันครู	1.พระสงฆ์	โดยใช้ วารที่ 4 โส ปัทมา
		2.อ่างน้ำมนต์	2.ตัวแทนส่วนงาน	ขณะพระสงฆ์ขึ้น นะโมฯ
		3.สังฆทาน	ราชการ	ชาวบ้านจุดเทียนรอบ
				เจดีย์ทราย และบาตร
				น้ำมนต์
				5.เมื่อสวดเบิกจบ
				พระสงฆ์สวดบทพุทธ
		1.ขันครู	1.พระสงฆ์	มนต์ทำน้ำมนต์ พรหม
		2.อ่างน้ำมนต์	2.ตัวแทนส่วนงาน	น้ำมนต์ให้เจดีย์ทราย
		3.สังฆทาน	ราชการ	และชาวบ้าน
				6. ถวายสังฆทาน
				กรวดน้ำ รับพร
				เสร็จพิธี
				7.ชาวบ้านนำทราย
		1.ขันครู	1.พระสงฆ์	และน้ำมนต์ ตลอดจน
		2.อ่างน้ำมนต์	2.ตัวแทนส่วนงาน	สายสิญจน์ที่เข้าร่วมพิธี
		3.สังฆทาน	ราชการ	กลับบ้านเพื่อความเป็น
				สิริมงคลแก่บ้านเรือน

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
	ณ บริเวณ 5 แยก	4.ที่กรวดน้ำ	3.ชาวบ้าน	3.พื่ออาจารย์อาราธนา
	ประมาณ อ.เมือง	5.สายสิญจน์	4.พื่ออาจารย์	พระปริตร
	แพร่ จ.แพร่			4.พระสงฆ์สวดอัญเชิญ เทวดา ต่อด้วยบทพระ ปริตร เพื่อทำน้ามนต์ 5. พื่ออาจารย์ อาราธนา ธรรม พระสงฆ์เทศนา ธรรมพื้นเมืองเรื่อง จัยยะ สังคหะ 6. ถวายสังฆทาน กรวดน้ำ รับพร 7. พระพรมน้ามนต์ให้ ชาวบ้าน เสริมพิธี 8.ชาวบ้านน้ามนต์ ตลอดจนสายสิญจน์กลับ บ้านเพื่อความเป็นสิริ มงคลแก่บ้านเรือน
3.พิธีสะเดาะ	31 ธันวาคม 2563	1.ขันครู	1.พระสงฆ์	1.พระสงฆ์พิธีกร
นพเคราะห์	เวลา 21.00 น.	2.บาตร	2.ชาวบ้าน	อาราธนาพระปริตร
	ณ วัดพระบาทมิ่ง	น้ำมนต์		2.พระสงฆ์ผู้ประกอบ
	เมืองวรวิหาร	3.สวด		พิธีกรรมยกขันไหว้ครู
	อ.เมืองแพร่	สะเดาะ		แบบพื้นเมือง ต่อด้วย
	จ.แพร่	เคราะห์		อัญเชิญเทวดา และ
		4.เทียน		สวดบูชาพเคราะห์
		สะเดาะ		3.พระสงฆ์พรมน้ามนต์
		เคราะห์		ลงสวดบูชาพเคราะห์
		5.สายสิญจน์		เทียนสะเดาะเคราะห์ เสริมพิธี

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
				4.เมื่อเสร็จพิธีแล้วสะตวง นพเคราะห์จะทำไปทิ้ง และเทียนสะเดาะเคราะห์ จะถูกจุดนอกวิหาร

ภาพที่ 5 พิธีส่งสังคหะบ้าน

ภาพที่ 6 พิธีสะเดาะนพเคราะห์

5. กลุ่มพิธีต่ออายุ หมายถึง พิธีที่มีจุดประสงค์หลักในการต่ออายุให้กับบุคคลและสถานที่ ตามความเชื่อชาวบ้านเกี่ยวกับการสืบชะตาอายุของคน สถานที่ ตลอดจนพระพุทธรูปศาสนา มี 3 พิธี ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 5 วิเคราะห์องค์ประกอบและลำดับขั้นตอนกลุ่มพิธีต่ออายุ

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
1.พิธีสืบชะตา แม่น้ำยม	30 ตุลาคม 2563 เวลา 09.00 น. ณ ทำนัยม บ้านเขตวัน อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	1.ขันครู 2.บาตรน้ำมนต์ 3.เครื่องสืบชะตา 4.ธูปเทียน 5.สายสิญจน์ 6.สังฆทาน 7.ที่กรวดน้ำ	1.พระสงฆ์ 2.ตัวแทนส่วนงาน ราชการ 3.ชาวบ้าน 4.พ่ออาจารย์	1.ไหว้พระ รับศีล 2.พ่ออาจารย์ อาราธนาพระปริตร 3.พระสงฆ์ผู้ประกอบ พิธีไหว้ครู ต่อด้วย อัญเชิญเทวดา และ สวดพระปริตร ทำน้ำมนต์

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
				4.พระสงฆ์สวดบทสืบท ชะตา ขณะที่สวดบท นี้ชาวบ้านจะจุดธูป ปักที่เครื่องบูชาชะตา และบริเวณข้าง แม่น้ำยม เมื่อสวดจบ พระสงฆ์พรมน้ำมนต์ เครื่องสืบทชะตา และ ชาวบ้าน 5.ถวายสังฆทาน กรวดน้ำ รับพร 6.ชาวบ้านกราบลา พระสงฆ์ เสร็จพิธี
2.พิธีสืบทชะตา หลวง	26 พฤษภาคม 2564 เวลา 09.00 น. ณ วัดพระนอน อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	1.ขันครู 2.บาตรน้ำมนต์ 3.เครื่องสืบทชะตา 4.ธูปเทียน 5.สายสิญจน์ 6.สังฆทาน และ กัณฑ์เทศน์ 7.ธรรมพื้นเมือง เรื่อง สรรากวีวิชา สูตร 8.ที่กรวดน้ำ	1.พระสงฆ์ 2.ตัวแทนส่วนงาน ราชการ 3.ชาวบ้าน 4.พ่ออาจารย์	1.ไหว้พระ รับศีล 2.พ่ออาจารย์ อาราธนาพระปริตร 3.พระสงฆ์ผู้ประกอบ พิธียกขันไหว้ครู ต่อด้วยอัญเชิญ เทวดา และสวดพระ ปริตร ทำน้ำมนต์ 4.พ่ออาจารย์ อาราธนาธรรม พระสงฆ์เทศนาธรรม เรื่อง สรรากวีวิชา สูตร 5.ถวายกัณฑ์เทศน์ กรวดน้ำ รับพร

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
				6.พระสงฆ์พรม น้ำมนต์ให้แก่ ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม เสร็จพิธี ชาวบ้านนำ สายสิญจน์ที่ร่วมพิธี กลับบ้านเพื่อความ เป็นสิริมงคล
3.พิธีห่มผ้า พระธาตุเจดีย์	26 พฤษภาคม 2564 เวลา 11.00 น. ณ วัดพระนอน อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	1.น้ำมันส้มป่อย 2.ผ้าห่มพระธาตุ 3.ผ้าห่มพระนอน	1.พระสงฆ์ 2.ชาวบ้าน 3.พ่ออาจารย์	1.สวดมนต์บูชาพระ รัตนตรัย 2.ประเคนผ้าห่มพระ ธาตุ และผ้าห่มองค์ พระนอน พร้อมกล่าว คำถวาย 3.พระสงฆ์นำสวดขอ ขมาพระรัตนตรัย 4.ตั้งแถวขบวนผ้าห่ม พระธาตุ เดินเวียน ทักษิณาวัตร 3 รอบ เมื่อครบ ชาวบ้านจะ แยกกันไปห่มผ้า องค์พระนอน และ พระธาตุเจดีย์ 5.ก่อนห่มผ้าชาวบ้าน จะพรมน้ำขมิ้น ส้มป่อย ปรายดอกไม้ ชาวบ้านผู้ชายช่วยกัน ห่มผ้าห่มบนองค์ พระธาตุเจดีย์ เป็นอัน เสร็จพิธี

ภาพที่ 7 พิธีสืบทอดแม่น้ำยม

ภาพที่ 8 ห่มผ้าพระธาตุเจดีย์ (วัดพระนอน)

6. กลุ่มพิธีขอขมา หมายถึง พิธีที่มีจุดประสงค์หลักขอขมาบุคคล และสถานที่ตามความเชื่อ ชาวบ้านในเรื่องความกตัญญู และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลสถานที่ มี 2 พิธี ดังนี้ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 6 วิเคราะห์ห้วงศักราชประกอบและลำดับขั้นตอนกลุ่มพิธีขอขมา

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
1.พิธีรดน้ำ ดำหัว*	วันพฤหัสบดี (ประเพณี สงกรานต์) 15 เมษายน ของทุกปี เวลา 15.00 น. สถานที่ในชุมชนเมือง เก่า อ.เมืองแพร่ จ.แพร่	1.น้ำขมิ้นส้มป่อย 2.อุปกรณ์สงฆ์ พระ 3.ของสำหรับให้ ผู้สูงอายุ(ถ้ามี)	1.ชาวบ้าน	1.สร้างน้ำพระพุทธรูป 2.ตัวแทนชาวบ้านกล่าว คำขอขมา 3.ชาวบ้านร่อนน้ำขมิ้น ส้มป่อยในสรง(ขันเงิน) แล้วประเคนให้กับผู้สูงอายุ 4.ผู้สูงอายุใช้มือขุบน้ำขมิ้น ส้มป่อยแล้วนำมาลูบศีรษะ ของตนเสร็จแล้วให้พร เสร็จพิธี
2.พิธีสุม เมก*	วันพฤหัสบดี (ประเพณี สงกรานต์)	1.น้ำขมิ้นส้มป่อย 2.บทสุมเมก	1.ชาวบ้าน 2.พ่ออาจารย์	1.ผู้เข้าร่วมพิธีหันหน้าเข้า เมก(กำแพงเมืองแพร่)

* ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่เคยมีการบันทึกไว้

พิธีกรรม	วันเวลาสถานที่	อุปกรณ์	ผู้เข้าร่วมในพิธี	ลำดับขั้นตอน
	ณ กำแพงเมืองแพร์	3.กรวยดอกไม้รูป		2.พนมมือให้หัวเกล้าตามบท
	อ.เมืองแพร์	เทียน		สุมาเมก
	จ.แพร์			3.นำกรวยดอกไม้รูปเทียน วางในจุดที่กำหนดไว้ พรม ขมิ้นน้ำส้มป่อย เสร็จพิธี

อภิปรายและสรุปผล

ภาพรวมของพิธีกรรมในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร์ จังหวัดแพร่ ทั้ง 21 พิธี มีลักษณะคล้ายคลึงกับพิธีกรรมของจังหวัดอื่น ๆ ในเขตพื้นที่วัฒนธรรมภาคเหนือ เช่น พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องพระอุปคุต พิธีสวดเบิก ดังที่ วุฒิชัย สายปัญญา และคณะ (2564: 164) ได้ศึกษาเรื่องพิธีพุทธาภิเษก ของวัดศาลาไชย อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง พบว่าในลำดับขั้นตอนของพิธีพุทธาภิเษก พบพิธีแห่พระอุปคุต การสวดเบิกวาร 9 วาร การสวดมนต์ตั้ง ซึ่งพิธีเหล่านี้ล้วนแต่เกิดจากความเชื่อการนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งเป็นศาสนาที่ผสมผสานเอาความเชื่อเรื่องพุทธศาสนา พราหมณ์ และผีเข้าด้วยกันอย่างลงตัว ดังข้อมูลภาคสนามที่ผู้วิจัยได้แบ่งพิธีกรรมเป็น 6 กลุ่ม พบว่าทุกกลุ่มพิธีกรรมมีการผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนา พราหมณ์ และผี เข้าด้วยกัน คือ 1) กลุ่มพิธีทำบุญ มีความเชื่อในเรื่องผีผสมกับพุทธศาสนาอยู่ใน พิธีตักบาตร พิธีदानขันข้าว พิธีदानสลาก ซึ่งเป็นพิธีที่มีจุดมุ่งหมายในการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ 2) กลุ่มพิธีรำลึกในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ถึงแม้จะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรงแต่ในพิธีนั้นก็ยังเห็นถึงความเชื่อเรื่องของผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์แฝงในขั้นตอนการแผ่เมตตาอุทิศส่วนกุศลให้เจ้ากรรม นายเวร และเทวดา 3) กลุ่มพิธีบวงสรวง ชาวบ้านในเขตเมืองเก่าจะใช้ทั้งพิธีพราหมณ์ และพิธีผีรวมกัน ถึงแม้พิธีกลุ่มบวงสรวงนี้จะใช้พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีบวงสรวงเทวดา และดวงวิญญาณบรรพบุรุษ(ผี) ในพิธีจะมีบรรดาร่างทรงของผีในเมืองแพร์เข้าร่วม เมื่อเสร็จพิธีก็จะเปิดพื้นที่ให้มีการพ้อนผีเมืองอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน 4) กลุ่มพิธีกลุ่มต่ออายุ และ 5) กลุ่มพิธีขับเคราะห์ทั้ง 2 กลุ่มนี้ จะผสมความเชื่อของพุทธ พราหมณ์และผีเข้าด้วยกัน ถึงแม้ผู้ประกอบพิธีจะเป็นพระสงฆ์เป็นตัวแทนของพุทธศาสนา แต่การปฏิบัติตัวเมื่อขณะไหว้ครูก่อนประกอบพิธี ในบทไหว้ครูก็จะอ้างเอาเทพต่าง ๆ ของพราหมณ์มาเป็นครู โดยมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน ส่วนความเชื่อเรื่องผี ก็จะมีผีอารักษ์ที่รักษาสถานที่ ผีร้ายหรือความโชคร้าย โรคภัย

ต่าง ๆ ที่มารั้งความชาวบ้านจะถูกนำเสนอผ่านบทพูชนาพเคราะห์ และการให้พรหลังเสร็จพิธีส่งสังคหะบ้าน 6) กลุ่มพิธีขอขมา จะเห็นได้ชัดจากบทขอขมา ในพิธีสุมาเมก ที่ผนวกเอาแนวคิดพุทธศาสนาอย่างบทแผ่เมตตาเข้ากับความเชื่อเรื่องผีเทวดาอารักษ์ที่อยู่ในเมก (กำแพง) อันเป็นสัญลักษณ์ของการคุ้มครองคนในกำแพงเมือง การพบความเชื่อเกี่ยวกับผีที่ปรากฏอยู่แทบทุกพิธีกรรมเป็นการย้ำว่า ผี มีความเข้มแข็ง ชาวบ้านในชุมชนพื้นที่เมืองเก่า ยังคงเชื่อว่าในชุมชนมีผีทั้งดีและผีร้าย ผีดี คือ ผีที่ให้คุ้มคุ้มครองชาวบ้าน อย่าง ผีเจ้าเมือง ผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ ได้แก่ เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ เจ้าพ่อนุญสูง นอกจากนี้ยังรวมเอาบรรดาเทพเทวดาต่าง ๆ ที่ปกป้องคุ้มครองเมืองแพร์ ส่วนผีร้าย เป็น สิ่งชั่วร้าย สิ่งไม่ดีไม่งาม โรคภัยต่าง ๆ ที่บันดาลโทษให้กับชาวบ้านเกิดความไม่สบายกายไม่สบายใจ ฉะนั้นในแต่ละปี หรือเมื่อเกิดเหตุร้ายก็จะจัดพิธีกรรม เช่น พิธีส่งสังคหะบ้าน พิธีสะเดาะนพเคราะห์ เพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีหรือผีร้ายออกจากชุมชนและตัวของชาวบ้าน โดยความเชื่อลักษณะนี้สอดคล้องกับศาสนาไทย ดังที่ คมกฤษ ชูยอดแต่ง (2560: 9) กล่าวว่า ศาสนาไทย เป็นศาสนาในไทย มีขึ้นจากการประสมประสานระหว่างศาสนาผีกับศาสนาพุทธ ซึ่งศาสนาผีเป็นรากฐานอันแข็งแกร่งแล้วระดับประดาให้ดูภูมิฐานทันสมัยน่าเชื่อถือ ด้วยสิ่งละอันพันละน้อยที่ได้รับจากพุทธและพราหมณ์ โดยไม่ขัดหลักผี

หากมองพิธีกรรมตามทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่พบว่าพิธีกรรมในงานวิจัยนี้มีโครงสร้างคือ 1) จุดประสงค์ของพิธี 2) วัน เวลาและสถานที่ 3) อุปกรณ์ 4) ผู้เข้าร่วมในพิธี และ 5) ลำดับขั้นตอน ซึ่งโครงสร้างเหล่านี้จะทำให้การประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และผู้วิจัยพบว่าองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในพิธีกรรม คือ ผู้เข้าร่วมในพิธี ได้แก่ ผู้ประกอบพิธี ผู้จัดพิธี และผู้เข้าร่วมพิธี ที่มีหน้าที่ทำให้พิธีกรรมนั้นสำเร็จ เริ่มจากผู้ประกอบพิธี นอกจากจะมีหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่ผู้จัดพิธีในการกำหนดองค์ประกอบอื่น ๆ ในพิธีกรรม อย่างจุดประสงค์ วันเวลาและสถานที่ และอุปกรณ์ในพิธีแล้ว ผู้ประกอบพิธีกรรมมีหน้าที่ที่สำคัญ คือการประกอบพิธีกรรมตามลำดับขั้นตอนเพื่อให้พิธีกรรมบรรลุตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งนี้การกำหนดลำดับขั้นตอนก่อนและหลังในพิธีผู้วิจัยยังพบว่า ในพิธีกรรมเดียวกัน หากแต่ต่างผู้ประกอบพิธี ลำดับขั้นตอนและองค์ประกอบอื่น ๆ ก็จะแตกต่างกัน เพราะผู้ประกอบพิธีจะยึดตำราของตนที่ได้รับถ่ายทอดมา ดังคำที่ว่า “ศิษย์ต่างครู อาจารย์ต่างวัด บัณฑิตต่างหน่วย ต่างไฟต่างมี” ซึ่งลำดับขั้นตอนส่วนใหญ่จะกำหนดเอาตามความสะดวกและความเหมาะสมของบริบทในขณะประกอบพิธี บางพิธีอาจมีการตัดทอนลำดับขั้นตอนออกไป บางพิธีมีการสลับลำดับขั้นตอน แต่ถึงอย่างไรก็ตามสิ่งที่ผู้ประกอบพิธียึดถืออย่างเคร่งครัด

ขณะประกอบพิธีกรรมนั้น คือ บทสวด และคาถาต่าง ๆ ด้วยทวธรรณกรรมเหล่านี้มีความหลากหลายผู้ประกอบพิธีกรรมจะเลือกใช้ให้ถูกต้องตามพิธี นอกจากนั้นบทสวด หรือคาถาเหล่านี้ยังเป็นตัวกำหนดการกระทำของผู้เข้าร่วมในพิธีอีกด้วย เช่น การจุดธูปเทียนบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การจุดและดับเทียนน้ำมันต์ การพรมน้ำมันต์ การกรวดน้ำ และรับพร จะเกิดขึ้นเวลาใดบทสวดและคาถาจะเป็นตัวกำหนด โดยลักษณะบทสวดมี 2 ลักษณะ หากเป็นด้วยบทภาษาบาลีผู้ประกอบพิธีจะมีความเคร่งครัดเป็นอย่างมากในขณะประกอบพิธีกรรม ส่วนด้วยบทภาษาพื้นเมืองที่ถูกแต่งขึ้น มักมีรูปแบบเป็นโครงสร้างของบทสวดที่สามารถเติมเนื้อความเพิ่มลงไปขณะสวด หรือมีลักษณะต้นสดโดยใช้ปฏิภาณ บทสวดลักษณะนี้ความเคร่งครัดก็จะลดน้อยลงส่วนมากจะพบในขณะให้พรผู้เข้าร่วมพิธีกรรม โดยหน้าที่ของบทสวด หรือคาถาในพิธีกรรมจะมีจุดประสงค์เพื่อการร้องขอหรืออ้อนวอน สวดเพื่อสรรเสริญและขอบคุณ ตลอดจนสวดเพื่อให้พิธีนั้นสำเร็จ

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ พบว่า บางพิธีกรรมไม่สามารถจัดได้เนื่องจากผู้ประกอบพิธีกรรมนั้นได้เสียชีวิตไปแล้ว และบางพิธีกรรมไม่สามารถหาผู้ประกอบพิธีกรรมได้ทันในห้วงเวลาดังกล่าว จึงทำให้ต้องพักการจัดพิธีกรรมในปีนั้น ๆ แต่ถึงอย่างไรก็ตามชาวบ้านก็จะพยายามหาผู้ประกอบพิธีกรรมจากที่อื่นมาทดแทน และพยายามฟื้นฟูพิธีกรรมนั้นให้สืบทอดไปในชุมชนของตน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นไปตามทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของ แรดคลิฟฟ์-บราวน์ (อ้างอิงใน นิยพรรณ ผลวัฒน์, 2539: 108 – 109) ที่เปรียบโครงสร้างของสังคมคล้ายกับโครงสร้างร่างกายมนุษย์ สังคมเปรียบเสมือนอินทรีย์ซึ่งมีชีวิต มีการเจริญเติบโต เจ็บป่วย รักษาได้ เมื่อหายจากการเจ็บป่วยจะก้าวเดินต่อไป ร่างกายมนุษย์มีอวัยวะประกอบเพื่อการคงอยู่ สังคมก็มีโครงสร้างดำรงตน หากสังคมชะงักงันหรือพัฒนาไปได้ช้าสังคมก็จะหาแนวทางการแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างของตนเองเพื่อการดำรงอยู่หรือพัฒนาก้าวต่อไป

นอกจากผู้ประกอบพิธีกรรมแล้ว ผู้จัดพิธีก็มีความสำคัญเช่นเดียวกันที่ทำหน้าที่จัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ตามผู้ประกอบพิธีกรรมได้รับไว้ในแต่ละพิธี โดยการจัดพิธีแต่ละครั้ง ผู้จัดพิธีจะยึดเอามติในที่ประชุมและคำนึงถึงจุดประสงค์ วัน เวลาและสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมเป็นเบื้องต้น พิธีกรรมส่วนใหญ่ในเขตพื้นที่เมืองเก่าแพร่จะมีหน่วยงานในท้องถิ่นอย่างเทศบาลเมืองแพร่เป็นเจ้าภาพ ร่วมกับชุมชนในเขตพื้นที่เมืองเก่า การจัดพิธีผู้จัดพิธีจะจัดเตรียมความเรียบร้อย ตลอดจนมีการวางแผนแบ่งงานอย่างเป็นระบบ และที่สำคัญทุกพิธีจะมีชุมชนเป็นส่วนร่วมให้ความร่วมมือ ทำให้เกิดภาพความสามัคคีและความเข้มแข็งในชุมชน ดังที่ พจนา เอกบุตร (2556) ได้ศึกษาเรื่อง ชุมชนลำปางหลวงกับ

การจัดการมรดกวัฒนธรรม พบว่า การจัดงานประเพณีชุมชนที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนาน รูปแบบและวิธีการจัดงานมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของฝ่ายต่าง ๆ ภายในชุมชนอย่างชัดเจนและเป็นระบบ ประกอบไปด้วย วัด ประชาชนในชุมชน และหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแต่ละที่ที่ทำให้การเป็นไปอย่างเข้มแข็งและสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

สำหรับผู้เข้าร่วมพิธีนั้นส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในพื้นที่ และนอกพื้นที่ที่มีความสนใจในพิธี นอกจากจะเข้าร่วมพิธีในวันงานพิธีแล้วชาวบ้านในพื้นที่จะให้ความร่วมมือร่วมแรงกับทางผู้จัดพิธีในการเพื่อจัดงานประเพณีหรือพิธีกรรมขึ้นมา แล้วเมื่อเสร็จสิ้นพิธีชาวบ้านก็ช่วยเหลือผู้จัดพิธีในการจัดเก็บวัสดุอุปกรณ์ในพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้เห็นถึงความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันในชุมชน พิธีกรรมจึงมีหน้าที่อีกหน้าที่คือรวบรวมคน ตลอดจนสร้างความ เป็นหนึ่งเดียวกันในชุมชน สอดคล้องกับ ศิราพร ณ ถลาง (2548: 321) ที่กล่าวถึงสังคมประเพณี พิธีกรรมเป็นการ “รวมพลัง” ของคนในสังคม การประกอบพิธีแต่ละครั้งทำให้สมาชิกในสังคมรู้สึกอบอุ่น พิธีกรรมสร้างความรู้สึก “เป็นพวกเดียวกัน”

การศึกษาองค์ประกอบ และขั้นตอนของพิธีกรรมในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ทำให้เห็นองค์ประกอบของพิธีกรรมเป็นโครงสร้างที่มีหน้าที่ทำให้การประกอบพิธีกรรมนั้นสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และในขณะเดียวกันพิธีกรรมก็เป็นโครงสร้างของชุมชนที่มีหน้าที่ขจัดความทุกข์ สร้างความสงบสุข ความสามัคคี การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนความสำนึกถึงท้องถิ่น ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนเมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

วิจัยเรื่องนี้ได้รวบรวมและวิเคราะห์พิธีกรรมในเมืองเก่าแพร่ จำนวน 21 พิธีกรรม ซึ่งข้อมูลพิธีกรรมที่ได้เก็บรวบรวมนั้นมีครบถ้วนสามารถนำไปใช้อ้างอิงหรือประกอบพิธีกรรมขึ้นมาได้ หากแต่การประกอบพิธีกรรม และการเตรียมองค์ประกอบนั้นจะต้องมีผู้รู้ เนื่องจากมีคำศัพท์และภาษาที่ใช้ในบทสวดเป็นภาษาพื้นเมือง และที่สำคัญผู้เข้าร่วมในพิธีต้องมีความเชื่อที่สอดคล้องกับพิธีกรรมนั้น ๆ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาพิธีกรรมในยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ยังมีความน่าสนใจ โดยผู้ที่สนใจสามารถศึกษาประเด็นอื่น ๆ เพิ่มเติมจากงานวิจัยนี้ได้ เช่น การศึกษาการสร้างสรรค์พิธีกรรมในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 การศึกษาพิธีกรรมในเขตพื้นที่เมืองเก่าจังหวัดอื่น ๆ การศึกษาเปรียบเทียบพิธีกรรมลักษณะเดียวกันในต่างพื้นที่ การวิเคราะห์ปัจจัยการคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมในท้องถิ่นอื่น ๆ การศึกษาพัฒนาการของพิธีกรรมในท้องถิ่นอื่น ๆ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล. (2556). ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม : ความเปลี่ยนแปลงใน กระแสวัฒนธรรม. *ไทยคดีศึกษา*, (10), 3–15.
- คมกฤษ อุ่มเต็กเค่ง. (2560). *การตะ-สยาม? มี พรหมณ์ พุทธ?*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิยพวรรณ ผลวัฒน์. (2539). *มานุษยวิทยาว่าด้วยระบบครอบครัว การแต่งงาน และ เครือญาติ*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- พจนา เอกบุตร. (2556). *ชุมชนลำปางหลงกับการจัดการมรดกวัฒนธรรม กรณีศึกษา งานประเพณียี่เป็งไหว้พระธาตุเจ้า อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง*. (วิทยานิพนธ์ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มณี พยอมยงค์. (2536). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วุฒิชัย สายปัญญา, เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ และวรัญญา ยิ่งยงค์ศักดิ์. (2564). พิธีมหาพุทธาภิเษกของวัดศาลาไชย ตำบลเกาะคา อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง: ขั้นตอน และสัญลักษณ์ประการในพิธีกรรม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา*, 9(2), 153–170.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2548). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดแพร่. (2550). *ประวัติศาสตร์เมืองแพร่ 2550*.แพร่: เมืองแพร่การพิมพ์.